

'מאת כתבנו בירושלים ובפתח-תקוה' יהושע שטמפר כותב ל'ג'ואיש כרוניקל'

מרדכי נאור

ליהושע שטמפר (1852–1908) כתרי-ראשונות רבים: הוא נמנה עם הקבוצה המצומצמת של 'האבות המייסדים' שהקימו את פתח-תקוה, המושבה הראשונה בארץ; הוא עמד שנים רבות (עד יום מותו) בראש הוועד של פתח-תקוה; הוא היה אחד מראשוני הפרדסנים היהודיים בארץ והשתתף בהקמת חברת 'פרדס' לשיווק הדריים.

פחות ידועה תרומתו לעיתונאות בארץ, ליתר דיוק — כתיבתו על הנעשה בארץ לעיתון היהודי-אנגלי 'ג'ואיש כרוניקל' שהופיע בלונדון. עד כמה שידוע לי אין הדבר נזכר בביוגרפיה כלשהי שלו, וגם לא בספרי היובל של פתח-תקוה,¹ המביאים פרטים מרובים על אודותיו. והיתה לכך סיבה אחת לפחות: כתבותיו ודיווחיו ל'ג'ואיש כרוניקל' חתומים בשם ש מ ע ו ן (באנגלית סיימון או סימיון) שטמפר.² ייתכן שהיה זה שמו הלועזי בארץ הולדתו, הונגריה. יתר על כן, אף חוקרים שנדרשו לדיווחיהם של תושבי הארץ לעיתוני חוץ-לארץ בתקופה שקדמה לעלייה הראשונה מתעלמים מתרומתו,³ או שהם מזכירים אותה כלאחר יד.⁴

מעניין לציין, כי יהושע שטמפר הקדים את אברהם משה לונץ בדיווחיו ל'ג'ואיש כרוניקל' בשנה וחצי ויותר. רשימתו הראשונה של שטמפר הופיעה ב'ג'ואיש כרוניקל' ב-7 בינואר 1876, ואילו דיווחו הראשון של לונץ הוא מן ה-26 באוקטובר 1877.⁵ החוקר ג' קרסל מעניק משום מה ללונץ

- 1 'יערי (פולסקין) ומ' חריומן, ספר היובל, זכרון לבונים הראשונים, תל-אביב תרפ"ט; ג' קרסל, אם המושבות פתח-תקוה, תל-אביב 1953. הספר הראשון הופיע במלאות 50 שנה לפתח-תקוה. השני ליובל ה-75.
- 2 יהודית שטמפר, נכדתו של יהושע שטמפר, היושבת כיום בנתניה, סיפרה לי כי שמעה מפי אביה שלמה שטמפר (בנו של יהושע), מי שהיה ראש העירייה הראשון של פתח-תקוה, כי אביו סיפר לו שבחוף-לארץ נתקרא סיימון או סלומון ולא יהושע. אף בתעודת ההתאזרחות האמריקנית משנת 1889 מופיע השם סיימון. במאמר השתמשנו בתרגום העברי של השם — שמעון.
- 3 למשל, בן-ציון גת, בספרו: הישוב היהודי בארץ-ישראל — 1840–1881, ירושלים תשל"ד, מזכיר שמות רבים (בעמ' 279–281) וביניהם את לונץ, יעקב גולדמן, ריבליץ ואחרים. שטמפר אינו נזכר.
- 4 ג' קרסל, בהקדמה לספר נתיבות ציון וירושלים, מבחר מאמרי אברהם משה לונץ, ירושלים תשל"א, כותב על דיווחיו של לונץ ל'ג'ואיש כרוניקל': 'הכתבות מופיעות סדירה פחות או יותר ומספרות על דברים גדולים וקטנים וכן "מתחרה" בלונץ כתב ירושלמי אחר: שמעון שטמפר'. זה הכל.
- 5 ג' קרסל, שם, עמ' 34, כותב כי כתבתו הראשונה של לונץ התפרסמה ב-2 בנובמבר 1877. הנכח הוא שהכתבה התפרסמה שבוע לפני כן.

עדיפות על שטמפר בהופעת כתבותיהם ב'ג'ואיש כרוניקל':⁶ 'לעתים ניתנים מכתביהם של שניים אלה בזה אחר זה במתן העדפה, מבחינת מוקדם ומאוחר, ללונץ'. רק במספר מועט של פעמים נתפרסמו דברי שניהם יחד, ובאחת מאלה (מן ה-18 בינואר 1878) הקדימה רשימתו של שטמפר את זו של לונץ.

במשך כארבע שנים (מינואר 1876 עד דצמבר 1879) התפרסמו ב'ג'ואיש כרוניקל' חמישה עשר מכתבים, או דיווחים, פרי עטו של שטמפר. הדברים הופיעו במסגרת המדור 'Correspondence', שהוא מעין שילוב של מדור מכתבים למערכת דיווחי כתבים ממקומות שונים בעולם. לעתים ציין העיתון שהחומר תורגם — מגרמנית או מעברית. הדיווח הראשון נדפס כאמור, ב-7 בינואר 1876, ובעקבותיו באו שני דיווחים נוספים, ב-10 במארס וב-6 באוקטובר של אותה שנה. מה שמייחד שלושה דיווחים אלה הוא, שלא נשלחו ישירות לעיתון, כי אם לידיד של שטמפר בלונדון, וממנו הועברו למערכת ה'ג'ואיש כרוניקל'. לעומת זאת, החל בכתבה שהתפרסמה ב-17 בנובמבר 1876 הדיווחים הם ישירות לעיתון, ללא מתווכים. הנה כי כן, בשנת 1876 הופיעו ארבעה דיווחים של שטמפר בעיתון היהודי-אנגלי. גם בשנה שלאחר מכן, 1877, התפרסמו ארבע מכתבותיו של שטמפר (ב-1 ביוני, ב-22 ביוני, ב-14 בספטמבר וב-2 בנובמבר). שנת 1878, שנת ייסודה של פתח-תקוה, היתה השנה הפורייה ביותר מבחינת הדיווחים — חמישה במספר (ב-18 בינואר, ב-29 במארס, ב-19 באפריל, ב-24 במאי וב-23 באוגוסט). בכתבה האחרונה מספר שטמפר על רכישת אדמות אמלכס ועל התכנית להקים עליהן את המושבה החדשה. מכאן ואילך יש הפסקה ארוכה, שנמשכה יותר משלושת רבעי שנה. שטמפר, שנמנה עם הקבוצה הראשונה של מייסדי 'אם המושבות', לא נתפנה, קרוב לוודאי, למלאכת הדיווח. משנת 1879 יש שני דיווחים, שניהם מפתח-תקוה, בניגוד לכל קודמיהם שהיו מירושלים — הראשון מן ה-6 ביוני והשני מן ה-26 בדצמבר. כתבה אחרונה זו, שלא כמו קודמותיה, אינה חתומה, אך ללא קושי ניתן למצוא דמיון רב בינה ובין האחרות, כפי שעוד יוסבר להלן.

על המכתבים והדיווחים חתם, כאמור לעיל, שמעון שטמפר. וכאן יש מקום לשאלה של ממש: מנין הביטחון שמדובר דווקא ביהושע שטמפר? שמא חי אז אדם שנשא את השם שמעון שטמפר? נראה שהתשובה אינה קשה, שכן המכתבים והדיווחים מדברים בעד עצמם, ובעיקר שלושת האחרונים שבהם, המספרים על התכניות להקמת פתח-תקוה ועל החיים בה בשנה הראשונה. כך לדוגמה, בדיווחו מן ה-23 באוגוסט 1878, בספרו על רכישת הקרקעות הראשונה, מפרט הכותב מי הם ארבעת הרוכשים העיקריים: דוד מאיר גוטמן, זרח ברנט, יואל משה סלומון והוא עצמו. אין כל צל של ספק שיהושע שטמפר, ובשום פנים לא אדם אחר ממשפחת שטמפר, נמנה עם הקבוצה הזאת. בנוסף לזאת מזכיר הכותב מספר פעמים כי מוצאו מהונגריה, ופעם אחת כי אביו היה רב ושמו בנימין — פרטים אישיים המתאימים בהחלט ליהושע שטמפר, ונוסף על כל אלה מצויים ב'ג'ואיש כרוניקל' עצמו, משנת 1880, פרטים מאמתים, שיובאו בהמשך. גם חוקר היישוב הישן, א"ר מלאכי, מסייע בידנו בנדון. בספרו⁷ נזכר פעמים מספר 'סיימאן

6 שם, עמ' 35. מן הראוי לציין ששטמפר פרסם ב'ג'ואיש כרוניקל' יותר כתבות ורשימות מאשר לונץ.
7 פרקים בתולדות היישוב הישן, בהוצאת אוניברסיטת תל-אביב והוצאת הקיבוץ המאוחד, ליקטה גליה ירדני-אגמון, תל-אביב תשל"א.

שטאמפר', כמי שדיווח ל'ג'ואיש כרוניקל', ופעם אחת אף נאמר בפירוש 'סיימאן שטמפר והוא הוא ר' יהושע שטמפר, מייסד פתח-תקוה'.⁸ עם זאת, אין הוא מפרט מה היו עיסוקיו ה'עיתונאיים' של גיבורנו.

ואם היה עוד ספק כלשהו בנדון. באה תעודת ההתאזרחות של שטמפר בארצות-הברית, שהיתה תבויה בביתה של יהודית שטמפר, נכדתו של יהושע שטמפר, ומוכיחה כי בחוץ-לארץ השתמש יהושע שטמפר בשם סיימון. תעודה זו מתפרסמת כאן לראשונה.

להלן 15 הדיווחים-מכתבים של יהושע שטמפר, כפי שהתפרסמו על דפי ה'ג'ואיש כרוניקל'. הם מספרים לנו, בהרחבה יתרה, על החיים בירושלים ובארץ-ישראל החל מאמצע שנות השבעים של המאה ה"ט, קשייה של האוכלוסייה היהודית, התכניות להקמת יישובים חקלאיים, ולבסוף — הקמת פתח-תקוה והישיבה בה בתקופה הראשונה. הדברים, לרוב, קשים, נוקבים, כתובים מן הלב ולא חסרות בהם התקפות חריפות על גורמים יהודיים שונים בחוץ-לארץ. העיתון עצמו העריך מאוד את אמינותו של שטמפר. באחד המקרים,⁹ שבהם העלה שטמפר בעיה 'עדינה', הביא העיתון את העניין בהסתייגות, אם כי ציין שהכותב חתם על הדיווח בשמו המלא והוא מוכר כאדם מהימן.

[1]

שמו של שטמפר נזכר לראשונה על דפי ה'ג'ואיש כרוניקל' ב-7 בינואר 1876. יוסף יחזקאל, תושב לונדון, שיגר לעורך העיתון את המכתב הבא, שחלקו העיקרי הוא מכתב שהגיע מירושלים אל הכותב (יחזקאל) מאת שמעון שטמפר. כבר במכתב זה עוסק שטמפר בנושא שלא ירנה ממנו בשנים הבאות — התיישבות יהודית בארץ-ישראל. וכך כותב שטמפר:

למדנו לדעת כי בלונדון, פאריז, וינה ועוד מקומות הוקמו ועדים כדי למחות על הצו של הממשלה התורכית, לפיו תשולם רק מחצית הערך של תלוש ניירות-הערך התורכיים,¹⁰ בעוד שהמחצית השנייה הופכת אף היא לחסרת ערך. משפחות רבות כאן, שהשקיעו את כל כספן הדל בקרנות תורכיות, צפויות לחיי רעב, משום שרק מעטים יכולים להתקיים במחצית ההכנסה הקודמת. בפגישה שהתקיימה כאן העליתי הצעה שזכתה לתמיכת הכל, להציע לממשלה התורכית לתת, כחליפין, למחזיקים היהודיים של ניירות הערך הנ"ל, קרקעות השייכות לממלכה, ואשר כעת, כתוצאה מניהול לקוי הן בלתי מעובדות. בדרך זו, ואם יתקבל פטור ממסים לכמה שנים, ייהפכו משפחות רבות הנמצאות עכשיו במצוקה למאושרות, בעוד שהממשלה תזכה להכנסה של מיליונים וייפתח לה מקור חדש להכנסה, מאיזור שהוא כרגע בחזקת מדבר גמור. האדמה כאן פורייה 10 מונים מאשר בהונגריה הברוכה. אולי ימצא בלונדון אדם בעל השפעה או אגודה שיסכימו לתמוך בהצעה זו, העשויה להביא רוב תועלת לארץ-ישראל.

8 שם, עמ' 276.

9 פרשת התקפתו של שטמפר על הקונסול האמריקני בירושלים. ראה להלן, הדיווח מן ה-2 בנובמבר 1877.

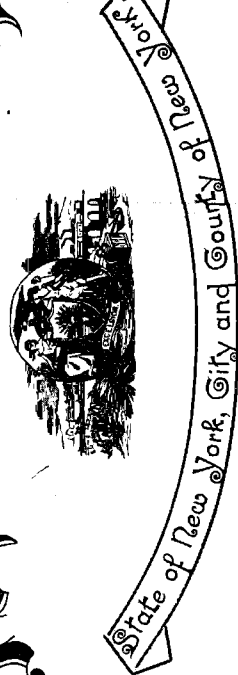
10 לפי האינציקלופדיה בריטניקה (מהדורה חדשה, 1974, כרך 13, עמ' 787) הגיע החוב הציבורי של תורכיה ב-1875 ל-200 מיליון ליש"ט והממשלה התורכית הודיעה, כי לרגל הקשיים הכלכליים היא תשלם רק מחצית מהריבית המובטחת על ניירות הערך של הממלכה.

תעודת התאזרחות אמריקאית של סימון שטמפר

United States of America

REBEKAH REMEMBERED:

That on the Seventh day of October in the year of our Lord One Thousand Eight Hundred and Eighty Two

appeared in the Court of Common Pleas for the City and County of New York, (the said Court being a Court of Record, having Common Law Jurisdiction, and a Bench and Seal), and applied to the said Court to be admitted to become a **CITIZEN OF THE UNITED STATES OF AMERICA**, pursuant to the directions of the several Acts of Congress of the United States of America. And the said applicant having thereupon produced to the Court such proof, and having made such declaration and renunciation, and having taken such oaths as are by the said Acts required, Thereupon it was ordered by the said Court, that said applicant be admitted to become a

Citizen of the United States of America,

AND HE WAS THEREUPON ADMITTED ACCORDINGLY.

In Testimony Whereof the Seal of the said Court is hereto affixed, this

day of October 1882 in the one hundred and seventy-seventh year of the

Independence of the United States of America.

BY THE COURT

Clerk

בעת שביקר כאן מר סמואל מונטגיו¹¹ הוא הזהיר אנשים מפני השקעה בקרנות התורכיות, ואמנם רבים מכרו את ניירות־הערך שהיו בידיהם, אך כיוון שהמפולת לא באה, הם רכשו את הניירות בחזרה, ובמחירים גבוהים. אם ביכולתכם לפעול, הביאו זאת לידיעתנו. אנו מוכנים להקדיש עצמנו למטרה הנ"ל ככל שנוכל.

בשם של רבים
שמעון שטמפר

[2]

בגליון ה־10 במארס 1876 מופיע דיווח נוסף של שמעון שטמפר מירושלים. גם הפעם הופנו הדברים, במקורם, ליוסף יחזקאל, והם הועברו על־ידו למערכת העיתון. בכל מקום שהעיתון מזכיר את שמו של שטמפר, מצורפת לפניו התיבה 'הַר' (אדון בגרמנית), אולי כדי להדגיש כי הכותב הוא נתין אוסטריה.¹² המכתב שלפנינו, בניגוד לקודמו, עבר עריכה והדברים באים בו בגוף שלישי. גם כאן ממשיך שטמפר לפתח את רעיון ה'חליפין' — קרקע בארץ־ישראל תמורת שמיטת חובותיה של הממלכה העות'מאנית. לאחר הקדמה קצרה אומרת המערכת על המכתב, כי:

ממנו אנו לומדים שבארץ־ישראל קיימת שאיפה כללית להגיע לידי בעלות על קרקע, נחליפין לניירות־הערך התורכיים, אשר בהם השקיעו רבים את כל כספם. ואכן, למטרה זו הוקמה ועדה וקיימת אמונה שאם תזכה ההצעה לתמיכתם של אנשים בעלי השפעה, יש לה סיכוי להתקבל על־ידי השער העליון בקושטא. הבעיה שתתעורר במקרה כזה היא המחסור בצרכים חקלאיים הכרחיים, בבקר והיעדר בתים למחיישבים. בכל ירושלים, מציין הכותב, אין בין האשכנזים אפילו אדם אחד שיש לו 2,000 לירות שטרלינג. רוב האנשים מבוגרים, והאחרים הם תלמידי ישיבות או אלמנות, שאינם מתאימים לעבודת האדמה. אפילו בני הדור הצעיר מתקשים להשתכר למחייתם. הם חסרי מרץ ואינם מסוגלים לצאת לשום מבצע חשוב. לפיכך, עזרה והדרכה מבחוץ הכרחיים. את הקנאה והפירוד הנוכחיים הוא מייחס לסבל ולמחסור באמצעי־קיום הכרחיים, והוא בטוח שכאשר יהיו אמצעים כאלה, על־ידי עבודה עצמית, ייעלמו הקנאה והריב. הוא רואה בחקלאות את המקור היחיד לאספקת מזון לרעבים, אך שום שיפור במצב האוכלוסייה היהודית לא יבוא ללא פעולה פילאנטרופית מבחוץ, שתסייע לאלפים הגוועים.

[3]

גם במכתב הבא, מן ה־6 באוקטובר 1876 עוסק שטמפר במצבם הקשה של יהודי הארץ, אם כי הפעם מנקודת־מבט אחרת, רוצה לומר מצבם של הלא־מוסלמים בארץ־ישראל. המיוחד בדיווח זה היא דווקא כותרתו: 'ארץ הקודש — חקלאות'. הדבר מפליא למדי, שכן רובו של המכתב עוסק בבעיותיהם של היהודים והנוצרים בארץ, ורק לקראת סופו עולה הנושא ה'חקלאי' — הקמת אגודה

11 סמואל מונטגיו (1832–1911), איש עסקים יהודי־אנגלי, היה חבר ב'ועד שליחי הקהילות'. ביקר בארץ ב־1875, וסייע לחברת כ"ח להקים את בית־הספר המקצועי הראשון (1882).

12 שטמפר נולד בהונגריה, שהיתה אז חלק מן הקיסרות האוסטרו־הונגרית.

חדשה להתיישבות.¹³ בידוענו שמן האגודה צמחה לאחר פחות משנתיים, בעקיפין, המושבה הראשונה בארץ-ישראל, יש לראות בכותרת מעין 'חזון לעתיד'.
כאמור, גם דיווח זה הגיע לעיתון בדרך עקיפין, והמערכת מצאה לנכון להוסיף את הדברים האלה: 'אנו מביאים את המכתב הבא, מתורגם מגרמנית, שהגיע לתושב עירנו':

אף-על-פי שאני מוטרד מזה זמן שלדיווחי אין השפעה ותוצאה כאן, כמו גם בחוץ-לארץ, ושהתקווה הולכת ונמוגה, איני יכול שלא להשמיע זעקת שבר על צרותינו ועל האיום שבו אנו נתונים בשל בני הבליעל. העצב אינו מרפה מאתנו, משום שחרב דמוקלס מונפת מעל ראשם של כל הלא-המוסלמים החיים כאן. מצבם של אחינו העוזבים מסוכן במיוחד, משום שלהם יש אך מעט הגנה קונסולרית מהתפרצויותיהם של המוסלמים.

ואלה הן העובדות: התורכים מענישים ביד קשה ביותר כל מי שמחרף את דתם. חוק זה מיושם בשרירות-לב רבה בארץ זו המצטיינת בחוסר-סדר. הם פועלים בכל עיר בארץ-ישראל כנגד כל אדם שהביע מתוך רשלנות או במקרה את אי-שביעות רצונו מאחד מהם. תוך דקה מוקף איש כזה על-ידי המון קנאי ומכל צד נשמעות קריאות: 'הוא חרף את אמונתנו, הוא קילל את מוחמד!' התוצאה היא, שהאומלל סופג מכות עד שהוא נופל ארצה ומת-למחצה הוא מובל לבית הדין. די בכך ששני מוסלמים יעידו שיהודי או נוצרי חירפו את דתם, ואז אפילו מאה יהודים או נוצרים לא יצליחו להפריך עדות זו. האיש שנעצר נכלא בין גנבים ורוצחים, עד שהוא מצליח לפדות את עצמו. לא מכבר אירע דבר זה לסנדלר עני. במשך שבועות הוא ניקה את הרחובות בחברת פושעים, כבול בשלשלאות, עד שהקהילה הצליחה לפדותו.

במקרה אחר השמיע בנו של סוחר יפואי מכובד, מאחינו הספרדים, מלת כעס כנגד איש תורכי והתוצאה היתה שהוא נחבש לשלושה שבועות בכלא מצחין. לאחר מכן הוא נכבל בשלשלאות כבדות, ידיו מאחורי גבו, ונגרר אחרי סוס מיפו לירושלים, מהלך 12 שעות. בירושלים שפט אותו המושל לעבודת-פרך של כמה שנים, גורל שממנו ניתן להינצל רק על-ידי הקרבת כמה מאות לירות שטרלינג. בנוסף לזאת, לא פעם משתעשעת המשטרה בהכאת איש זקן ההולך ברחוב עם פנס, מכבה את פנסו ומאשימה אותו בשוטטות בלילה ללא אור. את המשך הלילה מבלה המסכן בבית הכלא.

לפיכך, אין זה מפתיע שאנו, התושבים חסרי המזל והחשופים להתעללויות מעין הנ"ל, מאבדים את מרצנו ועשויים להתיימש מביצוע תכנית ההתיישבות שלנו, ואף להתחיל בה, כאשר מעשי-אימים מעין אלה שהוזכרו נעשים בשם החוק. אפילו יתגוררו מאות משפחות יהודיות ביחד, מה יהיה גורלנו בקרב האוכלוסייה פורקת העול בכפרים ובערים שבהם אין קונסולים?

על-אף קשיים אלה נוסדה כאן אגודה לקידום ההתיישבות, שיש בה כבר מאה חברים. אלה הם היותר פעילים בינינו, שעל אף ידה הקשה של המשטרה וצמצום אמצעיהם, החליטו בכל זאת להשתתף בפעולה. כרגע, מכל מקום, יש עדיין פקפוקים, עד אשר אבינו שבשמים יטה

13 האגודה נקראה 'גאולת הארץ' וסיסמתה היתה 'אם אין ארץ — אין ישראל בעולם'. פרטים על האגודה, מייסדיה ופעולותיה ניתן למצוא בספר היובל, תרפ"ט (לעיל, הערה 1), עמ' יב.

את לבבות אחינו שבחוץ-לארץ ואלה יאפשרו לנו לגשת לעבודה. בעצמנו איננו יכולים לעשות דבר. מה לעשות? בנושא זה אעסוק בעתיד.

שמעון שטמפר

נ.ב. אני מצרף העתק של תקנון האגודה שהוזכרה.

[4]

חלפו רק שישה שבועות ושוב אנו מוצאים דיווח מירושלים. הפעם (ב-17 בנובמבר 1876) אין שטמפר זקוק למתווכים. נראה ששלושת הדיווחים הקודמים, שפורסמו בעיתון מאז תחילת השנה האזרחית, עודדו אותו לפנות ישירות ל'ג'ואיש כרוניקל'. בפעם זו, שלא כמו במקרה הקודם, עובד הדיווח לידיעה הבאה:

ירושלים — הָר שִׁמְעוֹן שִׁטְמֶפֶר מוֹדִיעַ לָנוּ כִּי הָאֲגוּדָה 'מֵאָה שְׁעָרִים' כָּבֵר הִקְיָמָה 50 בְּתִים בְּמִגְרֵשׁ מֵתָאִים מִחוּץ לְעִיר הַקְּדוּשָׁה, יַחַד עִם בֵּית-כִּנְסַת וּמִבְנֵי אַחֵרִים שֶׁהִיִּלָּה יְהוּדִית זְקוּקָה לָהֶם. חֲבֵרִיָּה שֶׁל הָאֲגוּדָה מֵהוּוִים קִהִילָה בְּפָנֵי עֲצָמָם. בְּדֶרֶךְ זֶה הֵם מְקוּוִים לְהִינְצֵל מִשְׁכַּר-הַדִּירָה הַסַּחֲטָנִי שְׁדוּרֵשִׁים בְּעֵלֵי הַבְּתִים הַתּוֹרֵכִים בְּתוֹךְ הָעִיר. כִּיוּן שֵׁשׁ מְקוֹם לְעוֹד 50 בְּתִים, מִתְכוּוֹנֵת הָאֲגוּדָה לְהוֹצִיא מִנִּיּוֹת שֶׁל 8 לִ"ש, הַנוֹשְׂאוֹת רִיבֵית שֶׁל 8 אַחֲזוּזִים לְשָׁנָה, וְאִשֶׁר יִפְדוּ תוֹךְ שֶׁבַע שָׁנִים. הַרִיבֵית תְּשׁוּלֵם מִדֵּי חֲצֵי שָׁנָה. בִּידֵינוּ מְצוּיָה דוּגְמָה שֶׁל מִנִּיָּה כֹּזֵר. זֶהוּ הָעֵתֶק מְדוּיָק שֶׁל מִנִּיּוֹת הַמוֹנִפְקוֹת עַל-יְדֵי מִמְשָׁלוֹת, אֲלֵא שֶׁהַכֵּל בְּעִבְרִית. עַל תְּלוּשֵׁי הַרִיבֵית מוֹפִיעִים פְּסוּקִים מִכְתָּבֵי הַקּוֹדֵשׁ. דֵּת וְעַסְקִים מְשׁוּלְבִים בְּדֶרֶךְ זֶה וְהַצִּירוּף מְעוֹרֵר עֲנִיּוֹן רַב. הָר שִׁטְמֶפֶר מְזַמֵּן פִּילַנְטְרוֹפִים הַמְעוֹנִינִים לְקִדֵּם אֶת הַמְּפַעַל הַנִּלְ לְרִכּוּשׁ אַחַת אוֹ יוֹתֵר מֵהַמִּנִּיּוֹת הָאֵלּוּ, אִשֶׁר רַק 550 מֵהֵן הוֹצִאוּ לְמַכִּירָה.

[5]

קוראי ה'ג'ואיש כרוניקל' שקיבלו מאז תחילת 1876 מידע מעודכן על הנעשה בירושלים, הבחינו בוודאי בחודשים הראשונים של שנת 1877 כי מודיעם הירושלמי נאלם. אף שטמפר עצמו חש כי לא נהג כשורה, ובדיווחו שהתפרסם בגיליון ה-1 ביוני הוא מסביר מה אירע לו. נקודה מעניינת במכתב: שטמפר החל לכתוב על נושא מסוים, אך כיוון שביקש לקבל תשובה על שאלה אחרת, נשמט ממנו העניין העיקרי שעליו רצה לספר, ולמעשה זה הדיווח היחיד שאינו דיווח כלל. תחילה מברך שטמפר את העורך במלים: 'מי ייתן והכל-יכול יביא שלום וברכה לעורך הנכבד של ה'ג'ואיש כרוניקל', ואחר כך הוא ממשיך:

זה זמן רב שלא הופעתי בפניך ולא הצעתי את פרי עטי, וזאת משום שלחץ העניינים היה כבד בכל התחומים ובעיקר בנושאי פרנסה, ולא היה לי פנאי לעסוק בענייני הקהילה. עכשיו, לרוע המזל, יש לי די והותר פנאי, שכן בגלל המלחמה¹⁴ נפסקו עסקי לחלוטין, כפי שקרה גם לכל האחרים, כך שהתחלתי להסתכל סביבי ויש ביכולתי להעביר אליך את התרשמויותי, אם תמצא להן ברוב אדיבותך מקום בעיתונך.

14 מלחמת רוסיה-תורכיה (אפריל 1877-מארס 1878).

לפני שאני נכנס לעסוק בנושא המכתב, הרשה לי לשאלך, האם הידיעה שנפוצה כאן בדבר חילוקי-דעות בקרב ועדת 'קרן מזכרת משה'¹⁵ היא נכונה? דיוח כאן כי יש שתי סיעות — זו של מונטיפיורי וזו של מונטגיו. השאיפה של הראשונה היא לסייע לתושבי העיר הזאת, בתיאום עם הרבנים כאן, קברניטי הספינה הטרופה, בעוד שהסיעה השנייה מעוניינת לרפא את פצעי הקהילה ולהמציא תרופות כאלה אשר יתרמו לריפוי מעמיק, לטעת באדמתנו את עץ הדעת, ולהנחותנו לידע חילוני, כך שנהפוך לאוכלוסייה מתוקנת. צריך להבין שיהודה לא תיושע ממטבעות כסף בלבד.

טוב עשתה הוועדה שבחרה אדם מבין וירא-שמייס¹⁶ והטילה עליו לבדוק, האם הגיע הזמן לנטוע ולבנות, והאם ללכת כדרך הזקנים בזהירות ומתוך התחשבות בניסיון או בדרך הצעירים והבלתי-מנוסים הנוטים להתרחק מחוקי התורה. זו אינה דרכו של זה האוהב את ארצו ועמו בכל לבו.

עכשיו נודע לנו שהוועדה החליטה להתחיל בעבודה ולסייע לאלה אשר מוכנים ללכת בדרך הנכונה. ההנחיות שלה הן אלה:

ראשונה — הקרן תספק בראש וראשונה את מחסורם של אלה אשר יקדישו עצמם ללימוד תורתנו הקדושה.

שנייה — חלק שני ינוצל לטובת אותם מיושבי הארץ אשר מעוניינים לקיים עצמם מיגיע כפיהם, תוך שמירת-חוקי התורה בארץ אבותיהם. כך יאחדו את לימוד התורה ואת העבודה החילונית.

ושלישית — סיוע לכל הסוגים של אומנים וסוחרים, אשר דרך עבודתם מוכיחה כי הם מבקשים לקיים עצמם בכבוד.

הנושא הראשון שיעמוד בפני נציג הקרן הוא למיין את התושבים לפי שלוש הקטגוריות הללו. כמובן, אלה המעוניינים ורוצים להקדיש עצמם לחקלאות יוכלו לקבל סיוע, כל אחד לפי כישוריו ויכולתו. אם תכנית זו תוצא אל הפועל יביא הדבר תועלת רבה לכל האוכלוסייה היהודית.

אני מוכרח לסיים כאן, כיוון שהשבת מתקרבת. כמה הייתי שמח לו ידעתי שהדיווח הנ"ל (על הקרן) נכון! מי ייתן שנחיה ונזכה לראות את הבאת העומר ולחוג את חג השבועות בדרך שתוארה בתורה, על-ידי הבאת שתי כיכרות לבית המקדש.

זוהי שאיפתו הלוהטת של זה המעריכך ומכבדך, אחד מבניה הנאנחים של ציון. שמעון שטמפר, בנו של הרב המלומד בנימין, מהונגריה

[6]

לא חלפו אלא שלושה שבועות וב'ג'ואיש כרוניקל' התפרסם דיווח נוסף של שטמפר, מירושלים. זהו הדיווח הארוך ביותר עד כה, ונראה כי לכותב היה זמן די והותר לעסוק בענייני הכלל (עדות

15 קרן שהוקמה באנגליה לרגל יום הולדתו ה-90 של משה מונטיפיורי (1874) ונועדה לסייע ליהודי ארץ-ישראל. ראה "מיזל, אלה תולדות קרן 'מזכרת משה מונטיפיורי', ירושלים תרצ"ט.

16 הכוונה, כנראה, ליחיאל מיכל פינס, שנתמנה נציג הקרן ועמד להישלח לארץ-ישראל.

עצמו על כך מופיעה במכתב הקודם). עם זאת ראוי לציין, כי שטמפר לא היה בטוח, אפילו לאחר שנה וחצי של דיווחים, כי פעילותו ה'עיתונאית' מתקבלת בברכה בלונדון. לפי הנאמר במכתב שלפנינו לא ברור כלל אם הכותב זכה לראות את פרי עטו ברפוס. עיקרו של המכתב, שהתפרסם ב-22 ביוני 1877, הוא פולמוס עם בנימין הירש מהלברשטאט שבגרמניה, שפרסם מוקדם יותר באותה שנה תזכיר בדבר ריאורגניזציה של ה'חלוקה' בארץ-ישראל. התזכיר פורסם לראשונה ב'ג'ואיש כרוניקל'¹⁷ וממנו הועתק לעיתון היהודי-גרמני 'איזראעליט'¹⁸. בין היתר נאמר בתזכיר:

המגמה העיקרית בהצעות — צמצום החלוקה האישית והפניית חלק ניכר מן הכספים למפעלים קונסטרוקטיביים, כגון בתי-יתומים, בתי-חולים, בתי-מגורים, בתי-ספר והכשרה מקצועית; תמיכה אישית תוענך רק לזקנים שאינם מסוגלים להתפרנס ולעוסקים בלימוד תורה ולנצרכים אחרים, ללא הבדל בין אשכנזים וספרדים, אך היא לא תינתן לכל תושב סתם. הצעירים חייבים ללמוד לעבוד ועליהם לחדול מחיי קיצבה.¹⁹

מעניינת גם התייחסותו של שטמפר, במכתב זה, להחייאתה של הלשון העברית, שנים מספר לפני שאליעזר בן-יהודה החל בפעילותו המעשית בירושלים בתחום זה. להלן המכתב במלואו:

יהיו השלום והברכה שורים על עורך ה'ג'ואיש כרוניקל' בלונדון ומי ייתן ועיר אלהים תיבנה מחדש!

למרות שלא היה לי הכבוד עד כה לקבל תשובה, ממנה אוכל להבין אם אתם מעוניינים לפתוח את עמודי עיתונכם בפני מחשבותי ודיווחי, אני משגרים אליכם, כיוון שרבים חששוני שכאן אין כל סימן להשתפרות. אציג, לפיכך, את רעיונותי לגבי הנושא שלפנינו לקוראיכם הרבים, ישמרום האל. ואלה הן הערותי:

קראתי ב'איזראעליט' מכתב שנכתב לפני שנתיים²⁰ על-ידי ה' הירש ונשלח לקרן מונטיפיורי,²¹ ובו הציע הצעות מסוימות בדבר שיפור מצבם של היהודים בארץ הקודש. הרשו לי להביע את דעתי בנושא החשוב הזה, ששמו יישובים יהודיים בארץ הקדושה. הוא (הירש) צודק ללא ספק, בכתבו כי ההתבססות על צדקה משפילה אינה דרך נאותה לשפר את מצבה של הארץ. הדרך היחידה היא לעבד את הקרקע, והנכם יודעים שזוהי שאיפתי ולמענה פעלתי רבות. אשר לפרטים המוצעים על-ידי ה' הירש — להם איני יכול להסכים. בתחום זה יש לי סמכות מסוימת, משום שאיני כותב את הדברים מתוך שמועה, כי אם מתוך ידיעת העניין. כמי שמתגורר כאן, יש לי הידע והניסיון החסרים לאלה הנמצאים במרחקים. כתושב העיר הזאת יש לי ידע מעמיק באשר למצבה של עיר הקודש, ובעיקר לגבי מצב תושביה. אני יכול

17 ביום 6.4.1877.

18 גיליון 16, 1877.

19 על התזכיר, בהרחבה, ניתן לקרוא בספרו של מרדכי אליאב, אהבת ציון ואנשי הו"ד, תל-אביב 1970. המובאה לקוחה מתוך ספר זה, עמ' 155.

20 התזכיר נכתב עוד באפריל 1875 ועוכב בידי הירש במשך שנתיים.

21 'קרן מזכרת משה' (לעיל, הערה 15).

להבטיחכם כי כל שאיפתם היא לקיים את עצמם מעבודתם, כפי שהוכח מבניית שכונות מגורים מחוץ לחומת העיר. בתים אלה ניבנו מהאמצעים המצומצמים שנאספו פרוטה לפרוטה על-ידי בני ציון מוכי העוני. משום כך אין צורך לדחוף אותם לעבודה בדרך של מניעת ה'חלוקה', כיוון שהם מוכנים לכל עבודה קשה — בתנאי שזו תמצא. מצוקתם אינה נובעת מעצלות אלא מחוסר תעסוקה. בכל אשר תפנה מצויים אומנים ובעלי-מלאכה, אך ללא תעסוקה. גם סוחרים רבים מצויים כאן ולרוע המזל אין להם לקוחות.

איזה ערך יש למוסדות המלמדים אותנו אומנויות, כאשר אין די אמצעים לקיום? העיר וסביבותיה אינן יכולות לספק תעסוקה לתושבים וגם הפלחים באיזור הם חסרי כל. הם הולכים יחפים, כמעט ערומים, אוכלים ירקות ושעורה מגידולם העצמי, שותים רק מים ואת הכסף שהם מקבלים בעד תוצרתם החקלאית בעיר הם מחביאים עד שגובה המס מסתלק. ואם מצב הארץ יישאר כפי שהוא, מה תועלת יש באלה הרוצים לצאת לעבודה, כאשר זו איננה? עצתי להָר הירש ולחבריו היא להקים אגודה שתסייע בכסף ובסתר לאלה מבינינו המסוגלים ורוצים לעסוק בחקלאות. אין חשש להפסדים. האדמה פורייה מאוד. תושבי הכפרים הם צייתנים מאוד לממשלה, בהשוואה לעירוניים. רבים מאחינו מוכנים לצאת ולעסוק בחקלאות, ולהחזיר בתשלומים את ההשקעות, בהנחה שיקבלו קרקע מתאימה וצרכי-מחיה לשנה אחת. כדי להתחיל אין צורך בסכום גדול; במחיר בית מגורים אחד בעיר או בסביבתה ניתן לרכוש קרקע מספקת לקיום משפחה חקלאית.

הסכום הנמצא עכשיו בלונדון יכול להספיק למטרה זו. סכום לא פחות מזה נמצא ברשות הוועדה האמסטרדמית והושקע על-ידיה. למדנו, כמרכן, שישנו אדם בפולין שהקציב סכום של 25 אלף רובל למטרה כנ"ל, כך שניתן להתחיל בעבודה. הירשים של הרב קלישר ואחוזים אף הם סכום כסף למטרה דומה ורבים מאחינו החיים במקומות שונים יהיו מוכנים לרכוש קרקע באמצעיהם-הם וללא תמיכה מיוחדת, אם רק יהיו ארגון ותכנית, כך שבעזרת האל נוכל לשפר את מצבנו. הדבר יביא לשיפור כללי גם בקרב הסוחרים והאומנים, שכן המסחר יתפשט על-פני הארץ כולה. יותר מזה, החקלאים היהודיים יוכלו לתת תעסוקה לבני עמם, כיוון שהעבודה תצטרך להיות לפי החוק היהודי. גם ההגירה היהודית לארץ לא תסבול עוד מקשיים. שפתנו הקדושה תמצא אף היא את תיקונה, ולא כפי שהמצב עכשיו בערים, בהן נעשים ניסיונות לטשטש את אופיים הלאומי של היהודים, והדבר אף בא לידי ביטוי באותו גיליון של ה'איזראעליט' שבו מתפרסם מכתבו של הָר הירש. בגיליון זה מעלה הקונסול הגרמני טענות קשות נגד אלה הנמצאים תחת חסותו, מהם הוא תובע ל'גרמן' את עצמם. הקונסולים של המעצמות האחרות ילכו, ללא ספק, באותה דרך, ומבחינתם הצדק אתם. אך מה יהיה על היהודים בארץ הקודש? במקום להיעשות עם אחד עם שפה אחת — עברית — הם יתחלקו לשבעים פלגים, שלכל אחד מהם שפה שונה. כל זה יימנע אם נייסד יישוב ובו תלמוד-תורה ומוסדות חינוך אחרים, כולם מבוססים על שפתנו הקדושה, שתקום לתחייה ותתפוס את מקומה בין השפות (החיות) האחרות עלי אדמות ותעניק לנו כבוד ותהילה. יש מקום לברר מדוע החווה של ה'אליאנס' ליד יפו²² אינה מצליחה. לדעתי, קיימים עיכובים

22 בית-הספר החקלאי מקוה-ישראל, שבאותה עת היה בן שבע שנים.

המונעים את הצלחתה. אם ישאלוני מה הם, לא אהסס לצייןם. החווה תפרח מיד עם סילוקם. אסיים בתפילה לשוכן במרומים שבמהרה ירחם עלינו ויעניק לנו לב טהור, כדי שנבין מה טוב עבורנו, ויכוון את לבנו לקיים את כל המצוות באהבה. אלה הם דברי עבד ה' המפציר (באלהים) למען יעניק שלום לעמו ולארצו.

שמעון שטמפר

[7]

דיווחו הבא של שטמפר ל'ג'ואיש כרוניקל' הוא מסוף קיץ 1877 ומציינת אותו התייחסות פסימית עוד יותר מבעבר לנעשה בירושלים. השנה החקלאית שהסתיימה לא היתה מוצלחת ובשל כך האמירו המחירים. מצבם של תושבי העיר, הקשה ממילא, החמיר עוד יותר. אין בדיווח זה כל זכר לתכניות התיישבות, נושא חביב מאוד על שטמפר, ונראה שלרגל המצב הכלכלי הקשה הצטמצמה מאוד הפעילות, וה'מיתוך' אף עיכב את פיתוחן של שכונות חדשות בירושלים. בחלקו הראשון של המכתב מברך שטמפר את עורכי העיתון לקראת השנה העברית החדשה (תרל"ח), ואינו שוכח לציין: 'מי יתן ועיר הקודש תיבנה במהרה!'. והוא ממשיך:

על אף רצוני לספק לכם מידע על הנעשה בעיר הזאת אין אתי כל דבר משמח, כיוון שידו של הכלי-יכול מונחת בכבודות על ציון. מחירי המצרכים גבוהים מאוד; הגשם, המביא את הברכה, נעצר בחורף הקודם, כך שכל הבורות ריקים ורק מימי השילוח ובאר יואב²³ מספקים כמות מצומצמת של מים. את מי השתייה לעיר מביאים בנאדות עור, שהם מטען תמור ומחירים כשלושה-ארבעה פני. משפחה בת ארבע-חמש נפשות זקוקה לשניים-שלושה נאדות כאלה לשבוע. נוסף על כך, בשנת בצורת זו הוכפל מחיר החיטה. לא רק שהיבול שהושג השנו נמוך, אלא שיבול החיטה בחבל עזה ולאורך הירדן הושמד כולו בידי ערבים פראיים שהסתכסכו ביניהם. אלה הרסו, שרפו ובזזו כל דבר, אך לא הצליחו לחדור לעיר, במקום שבו שזלטים, השבח לאל, השלום והרגיעה.

המצב בירושלים, תוצאת ההזנחה התורכית, קשה מאוד. העיר סגורה ומסוגרת; איש אינו מלווה כספים, להוציא ריבית קצוצה בגובה של 12 עד 18 אחוזים. אבל האסון הגדול ביותר הוא בהצטמצמות ה'חלוקה'. הסכומים שהגיעו בשנה זו נמוכים ב-20 עד 60 אחוזים מאשר בשנים הקודמות. כמו כן, יחידים אינם מקבלים עוד, כבעבר, תמיכה מקרוביהם בחוץ-לארץ והדלות הכללית מדהימה. גם הנוצרים סובלים — בגלל המלחמה, המחירים הגבוהים וחוסר התעסוקה. מצבם של המוסלמים קשה אף הוא. הם סובלים מנטל המסים הכבד ועליהם לשלם 50 לירות שטרלינג לגולגולת כדי להשתחרר משירות בצבא. בסיכום, הכל סובלים בצורה קשה. הסוחרים והאומנים מובטלים, שכן, מי ירצה לחדש את בגדיו או לקנות כלי כלשהו כאשר נשבר מטה לחמו וקשה למצוא אמצעים לקיום בסיסי? מי יתן והקב"ה ירחם על עניי עירו וישלח להם במהרה את ברכתו. זהו מצבה של עיר הקודש כעת ואני יכול להבטיחכם שאין בדברים הנ"ל אפילו שמץ של הגזמה. הכל אמת לאמיתה. מי יתן ואלהים ירחם עלינו!

23 הכוונה, קרוב לוודאי, ליביר איוב, השם הערבי של עין-רוגל. נראה שכחרגום לאנגלית השתכש השם.

אשר לחברות הבנייה — ב'משכנות שאננים', 'בית יעקב' ו'אבן ישראל' נמשכת העבודה והחברים המסוגלים לכך משלמים עבור אלה שאינם יכולים, בנטלם ריבית על כספם בגובה של 12 אחוזים ויותר. אגודת 'מאה שערים', אשר בימים אלה של קשיים ומחסור אינה מעוניינת ליטול על עצמה התחייבויות נוספות, הפסיקה בשלב זה לבנות בתים, אך חפרה בור מים גדול, בתקווה לימים טובים יותר.

כאן אסיים, משום שמדכא אותי להמשיך ולתאר את כל האסונות והקשיים שניחתו עלינו ומדככים את כולנו. במקום זאת אשא קולי בתפילה ואפציר ביושב במרומים שיסיר את חמתו הבווערת מבני עמו ומארצו וישלח לנו שנה של שפע, של חיים שלווים ומאושרים ובמהרה יושיענו. אלו הן התחינות של מי שמקדיש עצמו לשירות אלוהיו ובני עמו. שמעון שטמפר

[8]

ב־2 בנובמבר 1877 פורסם מכתבו השמיני של שטמפר ב'ג'ואיש כרוניקל'. מכתב זה עוסק, כמעט כולו, בפרשה שהסעירה את ירושלים בחודשים הקודמים. הקונסול האמריקני בעיר, פראנק דה־האז, החליט לסייע ליהודי ירושלים, שלא היו נתינים של אף אחת מן המעצמות, על־ידי הפיכתם ל'בני חסות' אמריקניים, והעניק לרבים מהם 'כתבי חסות'. לפי אחת הגירסאות²⁴ לא פחות מ־500 איש קיבלו ממנו 'כתבי חסות' כאלה, תמורת תשלום הגון. בדיעבד הסתבר, כי הקונסול חרג מסמכותו ומחלקת המדינה בושינגטון החליטה להחזירו לארצות־הברית ושיגרה לירושלים קונסול חדש, ג'ון ג' וילסון. יתר על כן, מחלקת המדינה קבעה שעל הקונסול להחזיר את הכסף לאנשים. דה־האז הביע את נכונותו לעשות זאת בהקדם, עם שליחת רשימת 'בני חסות' אליו.²⁵ אשר לעצם העניין, הודיעה מחלקת המדינה כי דה־האז לא היה מוסמך להוציא 'כתבי חסות', ואלה שהוציא — מבוטלים. דה־האז טען להגנתו, כי פעל בהתאם להוראות שקיבל מן הציר האמריקני באיסטנבול, לפיהן יש 'להשיג בזהירות על מצבם של העברים [...] ולדווח ללא שהות על כל רדיפה או טיפול שלא כהלכה'.²⁶

שטמפר מספר במכתבו על השתלשלות העניינים ואף מבקש 'סיוע מדיני' מה'ג'ואיש כרוניקל':

השלום והכבוד לעורך ה'ג'ואיש כרוניקל' במטרופולין של לונדון. מי יתן ועיר אלהים תיבנה במהרה!

שנה נוספת חלפה ללא שינוי רב כאן, להוציא זאת שהאל גרם לכך שהשמש מכה בעוצמה בלתי רגילה, כך שקרניה מגיעות לראשינו כאילו היינו בחודש תמוז. התוצאה היא גידול בהיקף המחלות, כמו דלקת עיניים, כך שבתי החולים מלאים והרופאים עסוקים לילה ויום בביקורים אצל החולים. על הילדים החלשים יש לרחם יותר מכל. מי יתן והקב"ה ירחם על

F.E. Manuel, *The Realities of American-Palestine Relations*, Public Affairs Press, Washington 1949, p. 40

25 שם, עמ' 41.

26 שם, עמ' 42.

בני עמו וישלח מרפא לכל מחלותיהם. כמו כן ישלח לנו גשם, מטרות ברכה ושפע, כיוון שהגשם יחזירנו לחיי בריאות, בקרוב. ייתכן שגשם זה ישים גם קץ למחירים הגבוהים. אני חייב להביא לידיעתכם מעשה מרושע אשר אירע כאן ואשר קורבנותיו הם עניי עמנו הזועקים לשווא לתיקון המעוות. הקושי הקיים כאן לזכות בהגנה יעילה מהשלטונות הגביר את השאיפה בין היהודים לחפש לעצמם את הגנתו של גורם זר, אשר מסוגל לטעון בשמם בכל מקרה ולהעניק להם את ההגנה המשפטית שאינם יכולים לקבל ללא אפטרופסות רבת-עוצמה. שאיפה זו התחזקה כאשר פרצה המלחמה הנוכחית, שהציתה את הקנאות המוסלמית וגרמה קשיים לחסרי ההגנה. משאיפה זו הפיק תועלת לעצמו הקונסול הערמומי של ארצות-הברית.* הוא נתן להבין בעיר שיהיה מוכן להעניק הגנה לכל הפונים אליו. התוצאה היתה שכמעט כל היהודים שלא היתה להם הגנה של ממשלה אירופית כלשהי פנו אליו ולאחר ששילמו לו 20 פראנקים ולעובדי הקונסוליה עוד 5 פראנקים, קיבלו את המסמכים הדרושים, כשהם חתומים בידי הקונסול. תוך שבועיים קיבל הקונסול בדרך זו כ-10 אלפים פראנקים ועובדיו עוד כ-3,000. והיהודים שמחו מאוד.

אבל אויה, השמחה לא נמשכה זמן רב. כאשר אחד מאותם 'בני חסות' נאלץ להתייצב לפני השלטונות התורכיים ונשאל על נתינותו, הוא ענה שהוא 'בן חסות' אמריקני. התורכיים צחקו לו, באומרים: 'אתה נתין תורכי, כמונו ממש. הקונסול האמריקני שיטה בכך'. זו היתה גם התשובה שניתנה לשניים או שלושה אנשים אחרים, וכאשר פנו מסכנים אלה לקונסול התעלם מהם הלה ואנשי הקונסוליה דחו אותם בלך ושוב יום אחר יום. כך חלפו הקיץ והסתיו והפתאים הללו מחכים לשווא לאישור הצירות לדרכונים שקיבלו.

בינתיים הופיע קונסול חדש והוא אמר לאותם מסכנים שהכל היה הונאה ושהדרכונים שקיבלו חסרי כל ערך. בו בזמן הוא נתן להם להבין שיש לו יותר סמכות ושהוא יכול להשיג עבורם את ההגנה המבוקשת. אנשים אומללים אלה נמצאים עכשיו במבוכה, משום שכמה מהם הוציאו למען העניין את כל כספם ואחרים משכנו את כל מה שהיה להם כדי לשלם את מה שדרשה מהם הקונסוליה. ועתה, מהיכן ימצאו כסף לתשלום חדש? השלטונות התורכיים, מצדם, מציקים לאומללים אלה.

משום סבלם הרב של אלה מאחינו האומללים שהסתבכו, התנדבתי להביא את הפרשה לידיעתכם, בתקווה שהעוול שנעשה לאנשים אלה יתוקן, אם על-ידי הענקת ההגנה שעליה שולם או בדרך של החזרת הכסף. ייתכן שאתם יכולים לסייע לנו בהשגת הצדק, באמצעות השגריר האמריקני באנגליה, או על-ידי העברת תלונתנו לנציגות היהודית המוסמכת בארצות-הברית ('American Jewish Board of Delegates') והיא, מצדה, תביא את הנושא לבתי המשפט בארצה. דבר זה רצוי יותר, כיוון שהסכומים המגיעים לארץ הקודש מאמריקה באמצעות אותו קונסול מועברים לידינו רק לאחר ניכוי של 10 אחוזים. כדי לחזק את

* עורך ה'ג'ואיש כרוניקל' הוסיף הערה משלו בסיפא של המכתב: 'אנו מפרסמים חלק זה של מכתב כתבנו תוך אי-רצון והסתייגות. אך כיוון שהוא חתם בשמו על הדברים ואנו מכירים אותו כאדם מהימן, איננו יכולים שלא למלא את חובתנו ולסרב להדפיס את תלונתו. אם הקונסול נפגע, לא יקשה עליו להוכיח את צדקתו. תיקון העוול מצוי בידינו הוא'.

אמיתותם של הדברים הנ"ל וכדי להביא לידיעתכם את שם הקונסול, שאלתי את הדרכון שניתן לאחד מאותם אומללים, דרכון שעליו שולמה אגרה של לירה שטרלינג שלמה, ואני שולח אותו אליכם.*
במיטב האיחולים, אני חותם בכתב־ידי

שמעון שטמפר, בן־חסות אוסטרי

[9]

שנת 1878 החלה, מבחינת הדיווחים הירושלמיים של ה'ג'ואיש כרוניקל' ב'בעיה': היו לו עתה, לעיתון, שני כתבים בירושלים, לאחר שבסוף 1877 הצטרף אל שטמפר ה'ותיק' כתב צעיר (תרתי משמע) — אברהם משה לונץ בן ה־23, שכבר כתב ספר על ירושלים ואף פרסם כתבות בעיתוני העיר, ב'הצפירה' ועוד. בשנים 1876 ו־1877 פרסם שטמפר ב'ג'ואיש כרוניקל' 8 כתבות או דיווחים (ארבעה בכל שנה), ואילו לונץ הצטרף אליו בסוף אוקטובר 1877, וכתבה שנייה מפרי־עטו התפרסמה ב־9 בנובמבר של אותה שנה.
בגיליון ה־18 בינואר 1878 מופיע 'חידוש' בעיתון: תחת הכותרת 'ירושלים' מופיעים דבריו של שטמפר, וכפי שהעיתון מציין: 'מאת כתב' — תרגום. ומיד לאחריהם מופיע דיווחו של לונץ ('מאת כתב אחר' — תרגום).
נביא כאן את דיווחו של שטמפר:

מחשבותי מדכדכות אותי וידי נחלשות מדי פעם כשאני בא לספר על מצבה של הארץ הקדושה, משום שדברי אולי אינם גורמים נזק, אך גם אינם מביאים תועלת. איזה כוח יש לי, זולת כוונותי הטובות להעלות תכניות לשיפור מצבו של העם הנבחר? אני יודע כי הזרת של אחרון היכולים לשפר את המצב, בפעולה או במחשבה, עבה ממותני.²⁷
אף־על־פי־כן איני יכול לשתוק ולעצור בעד עצמי. כמו שהרוח החולפת על־פני האדמה מטהרת את האוויר, כך גם אני — לאחר הבעת מרירותי מוצא לבי מרגוע מהסערה האוחזת בו יומם ולילה עקב חורבן מולדתנו. מר, כה מר לי, כאשר אני רואה כי כל תקוותינו נמוגות בגלל חטאינו הרבים; ידיהם של תומכי העיר הקדושה רפות — ואין בה נחת לבניה. חלפו כבר שלוש שנים מאז התחלנו להאמין כי יחול שיפור במצבנו, בעזרת 'קרן מזכרת משה', שהקמתה נתקבלה בשמחה ובתקווה. נדיבי ישראל תרמו לה בהמוניהם ואלפי שקלים נאספו — די והותר כדי להתחיל בצעד הראשון לקראת גאולת הארץ; ואף נשאר כסף לאמצעי קיום ראשוניים למתיישבים. אבל, אויה, אין כל סימן למימוש תכנית כלשהי. מן האיש שנתמנה לתפקיד המכובד והאחראי של נציג הקרן אין כל אות; איננו יודעים מה קרה לו ומה מעכב אותו מלבוא לשדה הפעילות.²⁸ נוסף על כך, כל אחד יכול להבין שאי־אפשר למלא תפקיד זה מבלי להתכונן אליו ולרכוש ידע מתאים הקשור לארץ, להכיר את האנשים המסורים

* הערת עורך ה'ג'ואיש כרוניקל': 'הדרכון הגיע לידינו. הוא נראה כדרכון רגיל, ונושא את חתימת הקונסול וחותמת הקונסוליה.'

27 פאראפראזה על הפסוק מספר מלכים א' יב: 'קטני עבה ממתני אבי'.

28 המדובר ביחיאל מיכל פינס, שנבחר כאמור להיות נציג הקרן בארץ. פינס הגיע ארצה בסוף קיץ 1878.

והנאמנים, וכנגדם את 'המתחבלים בכרמים', את אלה אשר 'נתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת'²⁹ והמתעטפים בטלית שכולה תכלת. האם יוכל הוא לגלות זאת על-ידי נבואה או חוש? האם לא שאלו חכמינו למי ניתנה נבואה מאז חורבן בית המקדש?

הרשו לי גם לשאול במר לבי — מה קרה לאנשים אלה, אבירי המסחר, הסוחרים הגדולים של בריטניה הגדולה, הנודעת בגניוס המסחרי שלה? מה מונע מהם בשעה זו, כאשר האימפריה התורכית הגיעה לשפל המדרגה, לרכוש חלקים נרחבים מארץ-ישראל במחיר נמוך? ללא שום ספק תסכים תורכיה למכור חלקים שוממים של הממלכה, תמורת כל סכום. וזאת, משום שהיא מבינה שמכירה זו תעניק לה יתרון ברור, כיוון שידיים חרוצות יהפכו את השממה לגן-עדן, ותוך זמן קצר תפיק האדמה הכנסה גבוהה, אבק של זהב, במקום המצב הירוד הנוכחי. מדוע הם דוחים את הזמן? אני חושש שהדבר נובע משום שביניהם יש 'שורש פורה וראש לענה'³⁰; יש אדם הנותן מקום לדעה בדבר 'ויתמו ימי בכי אבל משה'³¹ ואז ילבש הוא שחורים ויעשה כאוות נפשו, וילך בעקבות בן-נבט אשר הכניס אליל למקדש.

בשאיפתי הצנועה להצביע על אותם חלקים הבאים בחשבון ברחבי האימפריה בדקתי, בעזרתו של אדם המסייע לפקיד שמינתה הממשלה כדי לטפל בנושאי מקרקעין, מסמך המכיל תיאור של כל קרקעות הממלכה — היקפן ויתרונותיהן — אלה הנמצאות באזורי ירושלים, יפו, חברון ועזה. בעת כזאת של צרה וקיפאון מי יתן והכל-יכול ירחם על עניי עמו ויביא לנו במהרה גאולה שלמה! צערם של בני עמי נוגע ללבי, בראותי עד כמה גדול סבלם ועד כמה זנוחה ארצם.

אף-על-פי שהכל-יכול בירך אותנו בגשם מתקבל על הדעת, המחירים עדיין עולים ועולים, והם הגיעו לדרגה כזו שהורים רבים נאלצים לשלוח את ילדיהם הרעבים לקבץ נדבות מדלת לדלת. ילדים בני שש או שבע סובכים ברחובות ומקבצים נדבות כדי להתקיים. אוי לעיניים שכך רואות! נוסף לזאת הצטמצם המסחר וה'חלוקה' של הכוללים כמעט שאינה קיימת, כיוון שדבר אינו מגיע מרוסיה או מפולין. גם בעלי המלאכה חסרי עבודה. ועל הכל — אדמת ואבעבועות תוקפות את ילדי ירושלים. מה יהיה העתיד ומתי תבוא עזרה בנוסח של 'ערי מקלט'? הפתרון ימצא על-ידי הקמת יישובים שבהם יעבדו ואותם ישמרו אנשים מוכשרים. בימים האחרונים נשלחו אנשים, בפקודת הפחה של ירושלים, לנקות את הרחובות מהלכלוך והטינופת אשר כיסו את המדרכות שנים רבות ואשר גרמו למפגעים ולריקבון.

כמו כן עלי להביא לידיעתכם כי היום פורסמה הצהרה מטעם ה'בית-דין' של הספרדים והאשכנזים גם יחד, בדבר השבתת עבודה ליום אחד. כל בתי המסחר, בתי המלאכה ובתי הספר נסגרו והכל נאספו בבתי הכנסת והרימו קולם בתפילה למען הצלחתה של האימפריה

29 במדבר טו לח.

30 דברים כט יז.

31 שם, לד ח. נראה כי בירושלים סברו אז שפעולות הקרן הלונדונית מתעכבות משום שאחד או יותר מהפעילים אינם מעוניינים לעזור ליהודי ארץ-ישראל.

התורכית. מעשה זה גרם סיפוק רב אצל הפחה והוא שיגר איגרת מיוחדת לראשי הקהילה. שמעון שטמפר

[10]

'קיבלנו שני דיווחים מעיר הקודש', מסבירה מערכת העיתון בגיליון ה-29 במארס 1878. 'באופן טבעי, ממשיך ההסבר, 'חלק מהמידע, הוא זהה. לקחנו תחילה את דיווחו של מר א"מ לונץ [...]. דיווחו של לונץ קצר, ובעקבותיו מופיעים דבריו של שטמפר, שהם ארוכים מעט יותר. הדיווח נפתח בגוף שלישי, כפי שהיה מקובל בדיווחיו של שטמפר משנת 1876, כאשר היה 'כתב מתחיל', ובמהלכו עוברים לציטוט ישיר. וכך מופיעים הדברים:

הר שמעון שטמפר, שמכתבו הוא מי"ח באדר, מתאר את הנוק שנגרם על-ידי השלג וגשמי הוּעָף, את הבתים שנשטפו ואת המשפחות שנשארו ללא קורת גג, את הסבל שנגרם בשל הקור והרטיבות ואת המחלות ומקרי המוות המתרבים כתוצאה מכך. בסך הכל סיכום מרטיט-לב של הקשיים והסבל ושל הנשים והילדים מוכי הרעב. והוא ממשיך: 'מטרחי, מכל מקום, אינה להציק לכם על-ידי ציור תמונת העוובה השוררת כאן. הסיבה לפנייתי זו אליכם היא, שרבי זלמן פרוסט, המנהל את חברת הבנייה "מאה שערים", הגדולה והוותיקה שבין שש אגודות דומות, ביקש ממני לכתוב לאנגליה, שתושביה כה מיומנים בכל עבודות הכפיים, ולברר איך אפשר להגן על בתים מנוקים הנגרמים מגשמים עזים. כפי שידוע, במזרח אין גגות משופעים, וכל הגגות שטוחים ומצופים באבנים חלקות, שעליהן מונחת שכבה של טיט מעורב באבק של אבן-סיד ושברי חרסים הנקראים "קיסרעמיל"³². הניסיון של ארבע השנים האחרונות לימד אותנו שציפוי זה אינו מספיק להגן על הגגות מגשם עז; מלט המיובא מצרפת הוכנס לשימוש, ויתרונו שהוא מתמוסס במהירות ומתקשה כמו אבן. אך כאשר מגיע הכפור, כל ציפוי מתבקע, ללא הבדל אם מדובר בטיט או במלט, והגשם או השלג מגיעים אל התקרה שעליה נשען הגג, וחודרים אל הקירות ואל תוך החדרים, כך שהרטיבות ממשיכה לשרור אפילו לאחר תום עונת הגשמים ומסכנת את בריאות הדיירים. יתר על כן, המלט יקר מאוד. אני מבקש, משום כך, את כל אלה היכולים להציע איך למנוע את המפגע להתקשר אתי, ואם קיים חומר חדש שנכנס לשימוש, לשלוח לי דוגמה ותיאור קצר איך להשתמש בו. אם השיטה החדשה תענה על הצרכים, נשלם ברצון ככל שנדרש'.

[11]

דיווחו הבא של שטמפר התפרסם זמן קצר למדי, שלושה שבועות, לאחר הדיווח הקודם. האווירה הקודרת שציינה את המכתבים הקודמים ותיאור הקשיים בירושלים — מגיעים במכתב שלפנינו לשיא. חורף תרל"ח (1877/8) היה קר ורטוב מאוד ותושבי ירושלים נפגעו ממנו בצורה קשה. אם נוסיף לכל האמור גם את העובדה שזוהי כשנה נמשכה מלחמת רוסיה-תורכיה, שהשפיעה השפעה

32 המלה מופיעה בעברית בתוך הטקסט האנגלי. לא מצאתי פירושו של מונח זה.

ישירה על מצב היהודים בארץ (הפסקת ה'חלוקה' ממזרח אירופה), לא נתקשה להבין את הייאוש המבצבץ מבין שורותיו של המכתב. גם הפעם אין זה מכתב או דיווח ישיר, כי אם ידיעה מירושלים, שעובדה מתוך מכתבו של שטמפר:

הַר סימון שטמפר, תושב ירושלים, שלח לנו בתאריך של פורים, מכתב שהוא קינה אמיתית. זוהי זעקת שבר ארוכה, תוצאת האומללות המקיפה אותו, דין וחשבון נוגע ללב ומעציב ביותר. דבר לא מתרחש בעיר במשך ימים על ימים — להוציא לוויית. החלשים, הקשישים, הנשים והילדים, כל הפחות מחוסנים מאימי הרעב והקשיים — נספים בהמוניהם. בתי הכנסת מלאים באבלים. אנשים אך קמים מאבל על מות אחד מיקיריהם וכבר עליהם לשבת שבעה על נפטר אחר. כמו כן הוא מתאר את המאמצים שעושים המעטים שיש להם קיום כלשהו, וכמה קהילות אשר לוו כספים בריבית קצוצה כדי להקל על עוניים של ההמונים. אך כל מה שנאסף היה 90 לירות שטרלינג, 40 על-ידי תרומות של יחידים ו-50 על-ידי הקהילות. הקמח שנקנה ביפו נמכר לעניים בפני פחות ממחיר השוק, אלא שסיוע זה הספיק אך בקושי כאשר מספר הגוועים מגיע לאלפים. הַר שטמפר, אשר מעולם לא ביקש צדקה והוא בין הנותנים ולא בין המקבלים, מסיים את מכתבו בתחינה נרגשת ומעוררת חמלה לעזרה מהירה.

[12]

סוף החורף והאביב של 1878 היו, מבחינת 'התפוקה העיתונאית' של שטמפר, הפוריים ביותר. לאחר דיווח בסוף מארס ודיווח שני באמצע אפריל, בא דיווח שלישי תוך פחות מחודשיים (ב'24 במאי). הפעם א"מ לונץ הוא המוביל, בדיווח ישיר, ולאחריו, בקיצור נמרץ, מופיע דיווח ערוך, ומותר להניח גם מתומצת. רובו עוסק בהסתלקותה של דמות ירושלמית נודעת:

הַר שמעון שטמפר שולח לנו דיווח על מותו של רבי אורבך.³³ הוא מציין כי הסתלקותו של הרב היא אבידה קשה ביותר לעיר הקודש ומוסיף שבחסים רבים על אודותיו. הרב מאיר אורבך היה הרב הראשי של הקהילות האשכנזיות. הוא נפטר בגיל 63, לאחר שישב בירושלים 18 שנים. הרב נפל למשכב לפני ארבעה חודשים וכמהלך תקופה זו נישאו תפילות בלתי-פוסקות להחלמתו. הוא נפטר בחצר שבה ממוקם בית-המדרש שאותו ייסד ואשר בו הורה שנים כה רבות. הַר שטמפר מתאר את המנוח כתלמודי חשוב וכמחבר של כמה ספרי קודש חשובים. כן הניח אחריו מספר כתיביד רבי-ערך. ענוותו ונדיבותו היו שם דבר והוא היה אהוב על הכל. בעת הלווייתו הספידו אותו החכמים באיש וכל שאר הרבנים החשובים. בהלוויה זו השתתפה כל הקהילה היהודית.

33 ר' מאיר אורבך, הגאון מקאליש, עלה לירושלים בשנת 1860 ותמך ככל יכולתו בלאה מתושבי ירושלים שביקשו, החל מראשית שנות השבעים, להקים יישובים חקלאיים. הוא עשה זאת על-אף התנגדותם של רבנים אחרים. כשנה ורבע לפני רכישת אדמות אמלבס, סיפר יואל משה סלומון בעיתונו 'יהודה וירושלים' (גיליון ח, י"ד אייר תרל"ז) כי בעת חנוכת בית-המדרש בשכונה החדשה משכנות ישראל, אמר הרב אורבך: 'יתן ה' ונזכה לברך איש את רעהו בברכה הזאת [ברכת מול טוב לרגל חנוכת בית-המדרש — מ"נ] במהרה, בחנוכת בית-המדרש ראשון בהקאלאני הראשונה, אשר יזכנו ה' לכוונן על הר קדשנו'.

ירשומי יומן של יהושע שטמפר. מספר על עלייתו וקניית אדמת פתח-תקוה (ארכיון ציוני מרכזי)

הַר שטמפר כותב עוד כי הארבה המאיים נתגלה במחוזות יפו וטבריה וכבר גרם נזקים רבים.

[13]

ומבירא עמיקתא — לאיגרא רמא. לאחר כל אותם מכתבים גדושי תיאורים של רעב, מחלות וחוסר תקווה, בא מכתבו של שמעון שטמפר מה-23 באוגוסט 1878, וממנו נושבת רוח אחרת לגמרי. מאמצייהם של אנשי הקבוצה הירושלמית היוזמת, שביקשו מזה כמה שנים לרכוש קרקע כדי להקים עליה יישוב חקלאי — שטמפר, גוטמן, סלומון, ברנט, גרינגרט ואחרים — עלו סוף-סוף יפה. בראש חודש אב תרל"ח (30 ביולי 1878) נחתם ההסכם בין בעל קרקעות באיזור אמלבס, לא הרחק ממקורות הירקון, קסאר שמו, ובין נציגי המייסדים, ושבוע לאחר מכן, בח' באב, הריץ שטמפר מכתב נרגש ליג'ואיש כרזניקל', כדי לבשר לעיתון ולקוראיו על המאורע. עתה נראה העתיד מבטיח יותר בעיני שטמפר. הוא כותב:

רצוני להודיע לכם על מאורע שיביא שמחה לכל בית ישראל. בעזרת האל הצלחנו לרכוש כיברת ארץ גדולה ובעלת יתרונות הנמצאת במרחק שתי שעות הליכה בלבד מפו. גדול השטח כ-400 הקטאר.³⁴ להשוואה, השטח השייך ל'אליאנס' הפריזאי (בית-הספר החקלאי של יפו) הוא בן 55 הקטאר בלבד, כפי שמסר לי מנהלו, ד"ר הרצברג. רוכשי הקרקע הם, בראש וראשונה, דוד מאיר גוטמן מהוגנריה, אדם אשר מאז עלו לארץ לפני שלוש שנים, מתאמץ — יחד אתי — לפתח את הארץ הקדושה. החלק העיקרי של הקרקע נקנה בכספו של גוטמן, שנצבר עוד בארץ הולדתו. אחריו חייב אני להזכיר את מר זראל ברנט מלונדון, יואס משה בן ירושלים ואנוכי הצנוע.³⁵ הנה כן כן, אנו מהווים את ארבעת גלגליה של העגלה, אשר בעזרת האל יתברך הוטל עלינו למשכה. אנו מתכווננים עכשיו לקבץ אנשים מתאימים כדי לצרפם לאגודתנו, אנשים אשר מבקשים לסייע לעצמם בדרך של עבודה עצמית. כרגע, מספר האנשים המתאימים באמת אינו רב ביותר, ואף-על-פי שהקרקע תספיק בהרחבה ל-50 משפחות, לא נקבל פונים שלא יסכימו להתחייב בכתב שימלאו את כל מצוות האל, או שירצו לשבת בחיבוק-ידיים. כל אחד מהם חייב להבטיח שיעבוד בנאמנות ובחריצות. אין זה קל למצוא מועמדים רבים כאלה בעיר הזאת. ואולם, האין זה בכוחו של האל להושיע את המעטים, כמו את הרבים? למדתי מהעיתונים כי הוועדה בלונדון החליטה לשלוח לירושלים נציג, מר פינס, עם ששת אלפים לירות שטרלינג, כדי לקנות פה קרקע. אם ידיעה זו נכונה והוא יגיע בשלום, אזי יהיה הנציג אחד מאתנו, יזכה להצלחה בכל אשר יפנה והכל יסייעו לו. כמו כן מגיע יישר כוח

34 הקטאר — כעשרה דונאם. נראה ששטמפר הפריזי במקצת בגודל השטח שנרכש. כל המקורות האחרים מדברים על שטח של 2,960 עד 3,500 דונאם. בעניין זה ראה ג' קרסל (לעיל, הערה 1), עמ' 65.

35 שמותיהם של שניים מתוך ארבעת האנשים שובשו בתרגום לאנגלית. 'זראל ברנט מלונדון', הוא כמובן זרח ברנט, יליד ליטא שהגיע ללונדון, הצליח בעסקיו ובשנת 1871 עלה לראשונה לירושלים. הוא נמנה עם הקבוצה שחיפשה קרקע כדי להקים עליה יישוב חקלאי. 'יואס משה' (במקור האנגלי 'יואס מחס') הוא ללא ספק יואל משה סלומון, היחיד בין ראשוני פתח-תקוה שהיה ירושלמי מלידה, וכך אף מצוין בדיווח. שמו של גוטמן מופיע במדויק, ואילו שטמפר מכנה את עצמו 'my humble self'.

לאלה ששלחוהו. הבה נקווה שמטרתו אינה לזכות בפרסום אישי ובתהילה, אלא לשפר את מצבם של בני עמו בארץ הזאת. האל הוא בוחן לב וכגודל המאמץ היקף ההצלחה. לפי שעה אין לי חדשות נוספות ולכן מכתבי קצר, כיוון שמתקרב הזמן, כך אנו מאמינים, שהאל יביא לנו ישועה ונחמה.

שלך בנאמנות
שמעון שטמפר

[14]

פרסום דבריו של שטמפר, ב־23 באוגוסט 1878, על רכישת אדמות אמלכס והתכנית להקים יישוב חקלאי יהודי גרמו התעוררות רבה סביב הנושא. כבר בגיליון הבא של העיתון, ב־30 באוגוסט, כתב חיים גדליה, מן הדמויות הבולטות של יהדות אנגליה במאה הי"ט וקרוב משפחה של משה מונטיפיורי:

המאורעות עליהם סיפר לנו מר ש' שטמפר בגיליון הקודם של ה'ג'ואיש כרוניקל' הם כה משמחים את כל מוקירי ירושלים (והלואי שהקרקע שנרכשה ליד יפו תעובד כהלכה) — שעלינו לקוות כי זוהי רק הרכישה הראשונה בשורה של רכישות נוספות.

שבועיים לאחר מכן התייחס אף העיתון עצמו, במאמר מערכת, אל המאורע יוצא־הדופן שקרה בארץ־ישראל. בגיליון ה־13 בספטמבר 1878 נאמר במאמר הראשי:

סימן מבטיח לגבי מצבם של יהודי ירושלים היא העובדה שארבעה תושבים יהודיים רכשו במשותף שטח ארץ נרחב במרחק שתי שעות הליכה מיפו, במטרה למכור קרקע זו לאנשים המעוניינים לעבדה, כאורח־חיים. חוסר יזמה ואי־רצון לעבוד ציינו עד כה את יהודי ירושלים. אנו רואים עתה שכמה מהם אינם נעדרים רוח ציבורית; נותר לראות אם בין המוני העם מצויים אנשים רבים המעוניינים להיות עובדי־אדמה, כאשר ההזדמנות נופלת לידיהם. האיש שהעמיד את המשאבים הכספיים העיקריים לרכישה האמורה הוא דוד מאיר גוטמן, ונמסר עליו שהביא את ממנו מהונגריה, ארץ הולדתו. הקרקע גדולה דיה כדי לפרנס 50 משפחות, ואנו מאמינים כי מספר הפונים יהיה גדול עשרת מונים. [...]

לפנינו התחלה מצוינת בשביל אנשים המעוניינים להתפרנס מיגיע כפיהם. הרגלי עבודה ותריצות אינם נקנים ביום אחד, והם מתפתחים עם הזמן. עם זאת אנו מאמינים כי הניסיון יזכה בהצלחה.

בחדשים הבאים נאלם קולו של שטמפר. רכישת אדמות אמלכס והקמתה של פתח־תקוה על כל הקשיים הכרוכים בכך הביאו לכך שמאמציו הופנו לכיוונים אחרים. ואולי הלך גם הוא בדרכו של עמיתו יואל משה סלומון, שהחליט לסגור את עיתונו 'יהודה וירושלם' ולעלות לפתח־תקוה, משום ש'מתקן לי רגבי המעשה מאלפי דברים ונאומים רבים'.³⁶

36 מתוך יומנו של י"מ סלומון, כפי שהוא מופיע ב'ספר היובל' (לעיל, הערה 1), עמ' צב.

מכל מקום, במשך תשעה חודשים לא נשמע קולו של שטמפר. והנה, בעשרים יום לעומר, ה' באייר תרל"ט, הוא מחליט להפר את שתיקתו ומשגר מכתב ארוך לעורך ה'ג'ואיש כרוניקל', והפעם — שלא כבעבר — לא מירושלים, כי אם מן המושבה החדשה. כמנהגו, אין הוא מסתפק במעגלו הצר או בעניינה של המושבה, אלא עוסק במכלול הבעיות המטרידות של בני הארץ. כמובן שהוא מספר גם על ראשית התפתחותה של פתח־תקוה. כותרת הרשימה: 'מכתב מארץ־ישראל' והיא התפרסמה ב־6 ביוני 1879:

אדוני,

אני נמצא כעת במרחק של עשר שעות הליכה מירושלים. אשר לתושבי עיר זו (במהרה תיבנה מחדש!) אין למצוא רגע שבו אינם שרויים בייאוש גדול, כתוצאה מהדיכוי והמחסור. ובעיקר בתקופה כמו זו, כאשר עצירת הגשמים גרמה לעליית מחירים; ימי הפסח חלפו וכל אחד רוצה לרכוש מצרכים — עובדה שגם היא עצמה גורמת מחסור בקמח ובחיטה. מצב זה ימשך עד שה' ירחם עלינו ויברכנו בקציר מוצלח. אז יירדו המחירים בעזרתו, יהי שמו מבורך! איזו תועלת יש בכך ששתי סאים נקנות בסלע, כאשר הסלע איננו? הצרה כה גדולה עד שהרבנים שלנו (ייזכרו לטוב!) מתירים לעזוב את הארץ הקדושה. במצב מעין זה תושבי ירושלים נסוגים לאחור יום אחר יום. אף־על־פי שבשנתיים האחרונות פסקו לבוא השיירות מארצות חוץ ולא יותר מאשר משפחה אחת או שתיים מהגרות לכאן מדי שנה, הולכת ה'חלוקה' ופוחתת בהתמדה ואין ישועה ממקור אחר. איך קרה הדבר שהיהודים חדלו לחלוטין לנסות לפתור את בעיותיהם בדרך של הקמת מושבות על־ידי קנייה ועיבוד הקרקע, בחסות 'קרן הזכרון' של מונטיפיורי?! הם איבדו את התקווה, משום שחבר הנאמנים, הנחשבים לחכמים בעיני עצמם, גרמו עוול ליושבי הארץ הקדושה. האנשים העניים, הפונים לידיהם ומכריהם כמקודם ומספרים להם על צרותיהם וסבלותיהם, מחסורם ועוניים, נידחים עתה בלעג ובנויפה ומקבלים את התשובה הבאה: 'כלום לא הופיע מושיע ישראל? נציג קרן מונטיפיורי אשר בא עמוס כסף וזהב; האם הוא לא קנה כבר את מחצית הארץ הקדושה, בנה עשרת אלפים בתים ושיכן בהם את כל האנשים — הלומדים, בעלי העסקים והחקלאים; כלום לא פיזר את כספו לכל עבר כדי למלא את כל מחסורכם? ואם אינך בין הנתמכים, יש כנראה פגם כלשהו באופיך, או שמעשיך רעים, ומשום כך אין לך כל רחמים עליך!'

אנשים אומללים אלה זועקים על כי נעשקו, ובאמת, הכסף שנאסף לקרן הוא כספם של העניים, שאינו מגיע לידיהם. שליח הקרן, כמו השעיר לעזאזל, חלש מבחינה פיסית ונפשית ומן הראוי לחזק את ידיו על־ידי יסוד ועדה של ארבעה־חמישה אנשים בני המקום, אשר יתאימו למבצע זה. חוץ מזה, אלה ששלחוהו הם מתנגדיו, משום ששמו רסן בפיו, וכבלו את ידיו, הטענות זהב, בשלשלאות כבדות מנחושת, ומנעו ממנו כל סוג של סיוע. לגביהם ייאמר שרק הלב יודע אם כוונתיהם לטוב או לרע. אם הם בזים לבת ציון המסכנה ומבקשים לעזור לבני עמם ולארצם רק בהבל פה, בעוד לבם רחוק מהנושא, אזי אלהים, אשר בפניו כל הסודות גלויים, יעניש את גופם ואת נשמתם. תעלה לפניו זעקתם של העניים האומללים והוא (יבורך שמו!), הרחמן והחונן, יהפוך לאבק את הגאים והללו עשויים בקלות להגיע למצבם של העניים, התרים אחרי פת לחם, אם לא ימנעו ידם ממעשה עוול, מדיכוי האומללים ומפשעים

נגד דברים שבקדושה. משום שהכסף הוקדש לעניי ה' ולארצו, ואין להשמש בו כאמצעי להתרחבות. אבל מנהלי הקרן נמנעו מפעולה במשך כל אותן שלוש שנים, לבושתם ולבושתו של כל מי ששיתף אתם פעולה במדיניות זו. מדוע עיכבו הם את התחלתו של יישוב הארץ הקדושה והמשיכו בדרך זו במרץ רב כל כך? כלום לא היתה הארץ מונחת לפניהם, וכלום לא יכלו לרכש, תמורת סכום נמוך יחסית, חלקת קרקע פורייה ומוצלחת, עשירה בחיטה ושעורה, ביין ושמן וראויה למרעה? הם היו יכולים למצוא מקום כזה ליד הים, הגובל בקרקעות של אגודה אחרת. כזה הוא המקום שבו אני כותב עכשיו את מכתבי. במשך שמונת החודשים האחרונים הצטרפתי לחבורה, ויחד עם עמיתי לעבודה אנו חורשים וזורעים ובעזרת האל אנו מקווים להתחיל בשעה טובה, בשבוע הבא, בקציר השעורים. ואם גם עבדנו תוך קשיים, אנו מקווים לקצור בשמחה ולהקדיש מנחות לעניים, כמצוות האל.

אבל החברים והפקידים של הוועדה הלונדונית בזים לתכנית הצנועה של קירוב לבבות על-ידי יסוד מושבה של ישראלים (israelites), וייתכן שהם ילכו בדרך שהלך בה ה'אליאנס' ביפו, שממנו עדיין לא הפיק שום יהודי תועלת כלשהי, משום שעל המוסד הזה הופקד אדם טיפש, שאינו יודע להבחין בין ימינו ושמאלו, אך צועק 'הב, הב!'.³⁷ האם לא היה טוב יותר להעביר את הכסף שנאסף לאגודה, שאינה בזה לדת משה וישראל? לכל הפחות נקווה שלא יהיו לנו שני עגלי זהב כדי לעקור את ישראל על-ידי הקמת קבר בסמוך למזבח ה'. הבה נקווה כי השם יתברך ישלח לנו את המשיח בימינו!

אסיים בתפילת ברכה לכל אוהב אמיתי של ארצו ועמו, וברשותכם האדיבה אשלח לקוראיכם, לאחר הקציר המתקרב, דין וחשבון על אגודתנו מיום הנחת האבן הראשונה ועד להשלמת הקציר.

מיוגע מעבודת האדמה בארץ הקדושה,

שלך אדוני, בנאמנות

שמעון שטמפר

פתח-תקוה (Pesach Tikvah), ליד מימי הירקון (Hirkun), יפו.

[15]

מבחינה פורמאלית המכתב הקודם, מן ה-6 ביוני 1879, הוא האחרון במנין מכתביו ודיווחיו של שטמפר, שתיארו את ארץ-ישראל, את ירושלים ואת ראשית פתח-תקוה מאז תחילת 1876 ועד אמצע 1879. ואכן, כך נאמר גם במפתח המשתתפים ב'ג'ואיש כרוניקל' במאה הקודמת. ואף-על-פי כן אנו מרשים לעצמנו לחלוק על קביעה זו ולהוסיף דיווח נוסף, מס' 15 ברשימה, שכן בגיליון ה-26 בדצמבר 1879, כמעט שבעה חודשים לאחר הדיווח הקודם, מופיע מכתב נוסף, שלפי כל הסימנים נכתב גם הוא בידי שטמפר. עם זאת, המכתב אינו חתום, ומערכת העיתון הסתפקה בכך

37 מנהל 'מקווה ישראל' בתקופה האמורה היה וילהלם זאב הרצברג, שעמד בריב מתמיד עם אנשי ירושלים.

שציננה בראשיתו, לאחר הכותרת 'מושבה חקלאית יהודית ליד ירושלים', כי החומר הגיע 'מאת כתב', וכן שהוא תורגם לאנגלית. הדברים מדברים בעד עצמם:

אחות 'פתח־תקוה' (Gate of Hope)
ראש חודש כסלו, תר"ם

יש לי הכבוד לבקש, כבעבר, מקום בעמודיכם החשובים, כדי להביא בפניכם ובפני קוראיכם הנכבדים דין־וחשבון על נדיבות הכל־יכול אשר העניק לנו הצלחה ואיפשר לנו לרכוש שתי חלקות פוריות בארץ הקודש.³⁸ בשבוע זה התפרסמו מסמכי הרכישה, חתומים כדת וכדין על־ידי השלטונות המשפטיים של הערים הקדושות ירושלים ויפו (ייבנו במהרה!). כל חבר באגודה ששילם את מלוא מחירה של הקרקע (רבים לא יכלו לשלם לפי שעה בעד חלקותיהם והם יכסו את החוב עד סוף השנה) זכה להתיישב על אדמתו, וכל החלקות מניבות יבולים ברוכים. מדובר ב־14 חלקות השונות זו מזו בטיבן ובהיקפן. לכל אחת שם משלה ושטר־קניין, 'וישב ישראל לבטח'. כל 15 חברי האגודה הגיעו כדי לגור כאן אתנו והם בונים לעצמם צריפים ומקומות מגורים. כמה מלבנים לבנים, אחרים חוטבים עצים כדי להעניק הגנה מסערה וגשם, כיון שבשל עוניים אין זה אפשרי לבנות בתים מאבן וממלט, ועליהם להסתפק במבנים עשויים טיט המעורב בקש ובתבן, כשהכיסוי העליון הוא מעפר. בחדש הבא, טבת, יבואו גמם משפחותיהם — הנשים והילדים — ויתגוררו כולם בפתח־תקוה. החברים מוכנים לעמוד בכל הקשיים והסכנות, המלווים את השלבים הראשונים, ובמקום אשר לפי שעה אין בו גנים או נטיעות, עץ או שיח, ושאר הדברים התורמים לנוחות החיים התושבים מקווים כי היכול בשנה הבאה יהיה טוב. התחלנו כבר לזרוע חיטה ושעורה, ואנו שמים את מבטחנו במגיננו הכל־יכול. צר לי לציין כי הפסדינו בשנה החולפת הגיעו ל־300 לירות שטרלינג, אך צריך להביא בחשבון שלא היינו מורגלים בעבודה חקלאית, היה עלינו לשלם בעד שמירה וכן סבלנו הפסדים גבוהים עקב מגפה שפגעה בבקר ואשר חיסלה יותר ממחצית השוורים שלנו.³⁹ גם הוצאות הנסיעה של החברים הגיעו לסכום נכבד, משום שבהתחלה הם לא התגוררו במושבה עם בני ביתם, וכמה מהם התגוררו למעשה ביפו או בירושלים. בשנה שעברה לא יכולנו לנטוע אפילו עץ אחד, בגלל האיחור בקבלת שטר הקניין מהמוכר. יחד עם זאת אני רוצה להביע את תודתנו לאלהים על שאיפשר לנו לקיים את מצוות

38 בחורף תר"ם (1880) רכשו מייסדי המושבה חלקה שנייה, של 11 אלף דונאם בערך, למטרות הרחבה וקליטת משפחות נוספות.

39 לפנינו אישור ממקור ראשון לאחת הבעיות הקשות ביותר שבהן נתקלה פתח־תקוה בשנתה הראשונה: הסתבר כי השוורים המקומיים אינם מסוגלים למשוך את המחרשות האירופיות, המעמיקות לחדור, ומיכל כ"ץ, מראשוני המתישבים, נשלח לדמשק והביא משם שוורים חסונים. ואמנם, ההצלחה היתה גדולה. התבואה עלתה יפה וזכתה להערצת הערבים, שאמרו על המתישבים: 'אל יהוד אשטר מן אלמן' (היהודים עולים בחריצותם על הגרמנים). אלא שהשוורים לא עמדו בחום ובלחות של איזור התוף ומתו. ראה ספר היובל (לעיל, הערה 1), עמ' כב.

הפרשת המעשרות, על-מנת לתיתם לכהנים וללוויים. היה באפשרותנו לחלק בירושלים וביפו יותר ממאתיים סאים של חיטה וכו'. אנו מאמינים שבזכות כל זאת אלהים ישלח לנו את ברכתו, בהתאם להבטחתו שנתן לנביאיו. ויבורך הוא, משנה העתים והזמנים, על שאיפשר לאחי, בני ארץ מולדתי (הונגריה), תושבי ירושלים מגרמניה ומרוסיה וגם בני ירושלים עצמה, לבוא לכאן ולקבל חלק בנכס הזה. מצער הדבר שלפי שעה רובם עניים מרודים וחסר להם אף לקיום היסודי. המעטים שיש להם משלהם אינם מסוגלים לסייע לאחיהם, אם כי הם נטלו על עצמם לשלם בעד החלקות של החברים שאינם יכולים לעמוד בהתחייבויותיהם. משום כך עולות בדעתי המלים 'גילו ברעדה', כאשר אני חושב מנין ימצאו אנשים אלה עם נשותיהם ומשפחותיהם קיום עד לקציר הבא? שערותי סומרות למחשבה שהקציר הבא לא יהיה מוצלח. מה יהיה אז גורלם של אנשים אלה? עוניים רב מאוד ולפי שעה מצויה רק פרה חולבת אחת במושבה. ישנו אמנם אדם אחד שיש לו שמונה שוורים המיועדים לחריש ושלושה אחרים שלהם זוג שוורים, בעוד שלשניים נוספים יש שני סוסים לכל אחד. אך אלה יוצאי דופן, שכן אין לראות כאן כבשים או שוורים, אפילו לא חמור לרכיבה. פעמים רבות זלגו עיני דמעות בראותי את אחינו משתרכים בדרך מיפו למושבה, נושאים על כתפיהם את המצרכים למשפחותיהם. לעתים נפצעות רגליהם ונקרעים בגדיהם בעת המסע הזה בן שלוש השעות. נוסף לזאת הם סובלים ממחסור באספקה ובלבוש. עקב כך נאלצו לתת חלק מאדמתם לפלחים, כדי שיעבדוה, תמורת רבע מהיבול לאחר ניכוי מסי השולטאן ועוד תשלומים. אני נושא עיני לאלהים הרוכב בשחקים וקורא בקול גדול ובנפש כנועה: אבינו מלכנו, מתי תושיעם? איני יכול לאכול ודמעותי מרטיבות את כרי בלילה כאשר אני שומע את זעקות הנצרכים והרעבים ברחובות ירושלים — העיר שבעבר היתה מלאת שמחה ועתה היא מלאת סבל. ואני אומר בלבי: מי יתן וישראל ייצא לפעולה של ממש בשדות ובכרמים של ארצו. אך אבוי, נשמתי יורדת מטה-מטה כאשר אני מביט סביבי, אפילו כאן, ורואה את ידיהם המושטות קדימה בבקשת לחם, משום שאין להם האמצעים להתחיל בעבודה או לקיים את גופם כדי שיהיו חסונים לעבודה החקלאית. איני יודע שום דרך אחרת של קבלת עזרה זולת הסתמכות על רחמיו הנצחיים של אלהים, ותפילה אליו שיפתח את ארובות השמים וישלח גשם, להם כמו לאחרים; או על-ידי פנייה אל נדיבותם של בני עמנו לתמוך ברגליהם הכושלות ובידיהם היגעות. אלה יעניקו להם את האמצעים לרכוש ידע בחקלאות ויאפשרו להם את הקיום עד שחיתן האדמה יבולה. אז יגילו המתישבים ויהיה להם די והותר לתת לילדיהם ועתידם המאושר יהיה לפנייהם. סיכויינו, אני מאמין, הולכים ומשתפרים, ועוד יישמע ברינה ובגילה קול אחינו המעבדים את הארץ הקדושה, והעוני המביש ייעלם מן הארץ. אז, כמוכן, תבוא ישועה וגאולה שלמה לבת יהודה.

★

עד כאן 15 הדיווחים של שטמפר מירושלים ומפתח-תקוה בשנים 1876 עד 1879. דיווחים אלה, כך נראה, זורעים אור, לעתים חדש, על כמה וכמה נקודות שהיו מוצלות עד כה בתקופה שקדמה לעלייה הראשונה. למי שעוד נותר בלבם ספק לגבי זהותו של הכותב, מסייע ה'גואיש כרוניקל' עצמו, בשתי ידיעות משנת 1880. כידוע, הורע בשנה זו מצבה של פתח-תקוה (המכתב האחרון

מעיד על כך באופן ברור), והמייסדים החליטו לשגר את יהושע שטמפר למרכזי הגולה, כדי שישגי סיוע למושבה. והנה, ב־13 בפברואר 1880 מביא העיתון ידיעה קצרה מירושלים:

מר סיימון שטמפר, המייסד של המושבה היהודית החקלאית ליד ירושלים, נמצא בדרכו לארצות-הברית. הוא מבקש לקבל סיוע מיהודי אמריקה לתכניתו החקלאית.

וידיעה שנייה מן ה־16 ביולי, הפעם מארצות-הברית:

מר ר"ס שטמפר,⁴⁰ שליח מהארץ הקדושה נמצא כעת בפילדלפיה. הוא בא בשליחות של מספר יהודים, בעיקר מאוסטריה-הונגריה, אשר קנו שטח אדמה ליד יפו והתיישבו במקום. הם מעבדים את הקרקע ויש להם כל הסיבות לקוות לתמורה נאה על עבודתם. כדי להקל על מצבם במקצת הם מבקשים תרומה שנתית מאחיהם היהודים באמריקה. המגבית זוכה לתגובה אוהדת.

עתה הדברים ברורים: שמעון שטמפר ויהושע שטמפר חד הם, שכן רק יהושע שטמפר נמנה עם מייסדי פתח-תקוה ורק הוא נסע בשליחות המושבה לאירופה ואף לארצות-הברית. יתר על כן, גם פעילותו העיתונאית של יהושע שטמפר זכתה להארה בעקבות הדיווחים דלעיל.

40 מותר להניח כי לפנינו חרגום לאנגלית של ראשי-התיבות העבריים ר' שמעון (ר"ש) שטמפר.